

Landskap: *Småland* Upptecknat av: *Chage Bengtsson*
 Härad: *Ålbo* Adress: *Brunshult, Hjördsberga*
 Socken: *Hjördsberga* Berättat av: *Johan Johansson*
 Uppteckningsår: *1937* Född år *1864 i Hjördsberga*

Uppteckningen rör *Arbetsgillan (svan i H. G. 7.)*

Arbetsgillen.

Inom Skoga rolar i Hjörtsberga socken brukade man i äldre tid ofta begagna sig av grannarnas hjälp i arbetet mot ersättning i mat och dryck. Sådana tillställningar kallades "hjälpen". Vissa slags arbeten såsom linberedning (bryfning, skäkning) och tek-täckning, vilka fordade många par armar, utfördes alltid med arbetskraft av "gäringarna" (hyborna) och folket i rolens grannbyar. Men även andra slags arbeten gjordes ofta med "hjälp" för att få dem färdiga i rätt tid.

Om arbetet blev sinkat genom mellankommande förhinder, såsom sjukdom, dödsfall eller andra orsaker, ställde man till med arbetsgille. Det berodde också mycket på om bonden hade

en duktig dräng, som kunde göra ifrån sig göra-
målen. En själsvälgande bonde för deltog ej
nåmnvärt i arbetet. Det hörde till drängens
åliggande att sköta om ensam. Var denne
"seker" (långsam) och "möödny" (lat), måste
husbonden skaffa hjälp. En dräng, som hade
kavajen på sig under ett göromäls utförande,
ansågs för en dålig arbetare. En orsak till
arbetstillerna var även, att många slags arbeten
kunde ej utföras av en eller två personer
utan fordrade flera förmanade på en gång.

Under 1800-talet brukades flitigt arbets-
gillen, lika mycket efter som före enskiftet, ty
detta gjorde ej någon vidare skillnad i förhållandena
på orten. Trakten är en skogsbukt med mindre
byar på två till fem gårdar vardera, liggande
på ett avstånd av 1-3 km från varandra.

Karje gård hade under förra seklet stora ängar och hästfäddor, på vilka slätterarbetet lag gott och väl en månad i anspråk. Skoga rotar äro två: Skatte och Fräse. Gårdarna i Skatte rote äro fjärdingar och äldingar ($\frac{1}{4}$ -del och $\frac{1}{8}$ -del hemman) med en areal av 125-200 tunnland vardera. De ha alltid brukats av självägande bönder, medan gårdarna i Fräse roten däremot under lång tid lyft under Engaholms fideikommiss. Mellan Skatte och Fräse rotar idkades förr ej något umgänge vid kalas och ungdomens nöjen, ty skattebönderna sågo grannrotens folk över axeln och lyckte sig vara förmer än dessa. Gästgivaren i Lyngåsa var dock ett undantag, ty han fick äran att umgås med skattebönderna vid arbetsgillen och i sällskapslivet.

Vid större arbetsgillen budade man

i varje gård inom sin rote. Det gick ej an att
saga förbi något ställe, ty då kände folket därstädes
sig djupt förorättade. Från varje hushåll gick orkras,
så vitt det var möjligt, någon person. Gillet
anordnades alltid av husbondfolket, och det hölls
samma dag, som arbetet utfördes. Det var endast
vid "flätfigille" (flytt-), som kallat inföll,
några dagar senare, till det nyinflyttade folket
föll sitt hus i ordning. Arbetegille anordnades
ej vid någon särskild dag utan tillstöttes när
det behövdes, vilken årstid som helst. Det
var ytterst sällsynt, att de räckte mer än en
dag.

Under arbetsdagen bjödos deltagarna rik-
ligt på mat och "fylla". Man åt sina ordinari-
mit under dagen, fastän utökade med flera
rätter och, som nämnts, brännvin. Troligtvis

avtogs alla målen i stugrummet, men vid flera "hjälpn", t. ex. slätteröt, som höllas ett stycke från gården, var det vanligt att bära ut "meraften" (målet före kvällen) till arbetsplatsen.

Efter fullgjort dagverke blev det en festlig avslutning. Man samlades i storstugan och bänkade sig omkring ett eller flera slagbord, satte sig tillsammans, och åt mat och druck sig väl smaka. De äldsta och mest ansedda bönderna sutto främst och därefter allt efter ålder och "rangel" (rang) de övriga. Liksom vid större kalas lät gästerna sig "högtidsgrannas" (krusas) om bordsplatserna. "Du är äldst" eller "du är mer släkt än jag, så där är din plats", hette det.

De vanligaste maträtterna voro potatis, stuvad kål, stuvade örter och ärtboppa samt någon gång blötfisk. Sovlet utgjordes av kött,

fläsk och hackkorv. Förutom brännvin nyttjades
till maten entäsöt, bryggt av malt och entär,
vilket framsattes i kunn och träskålar. Rätterna
serverades i från lämpligt avstånd från varandra
på bordet placerade träfat ur vilka gästerna
samfällt åt med trä- eller hornskedar. Övrig
servis utgjordes av hemmasmidda knivar med
rödmålade skaft av smeden Johan Petters i
Sjunga boda, Elganäs tillverkning. Till efterrätt
vid kvällsmaten serverades de pannkakor och
grötar, som det hörde till god ton att varje
hushåll lät bära till gillesgården. Törningarna
framsattes i de kunn- och träskålar, i vilka de
libburits. Groten kokades av korngryn, men under
1800-talet sist århionden följade den även lagas
av risgryn. Pannkakor var det endast släktingar
som kommo med. De hade då både gröt och

pannkaka. Pannkakorna voro ostkakor, råmjöls-
pannkakor och stärkelsepannkakor, vilka de
senare bakades av potatismjöl och med en tillaga
av riktiga morötter.

Törningarna buros till gillesgården på efter-
middagarna, innan dagverket var slutat, och då
gröten skulle vara rykande varm vid fram-
sättningen på bordet, hade husmodern ett fas-
ligt besvär med att hålla den vid lagom
temperatur till kvällsmåltiden. Så många som
fingo rum sattes in i bakugnen, som eldades varm
till detta ändamål, och resten bäddades omsorgs-
fullt ner i sängarna. Likaså fick de som buro
dit gröten, ha denna väl inpackad i schakar och
där till gå raskt under vägen.

När grötskälarna kommo på bordet, var
det sed, att bordsgästerna skulle isimma.

Man försökte då rimma om och pika varandra,
och karlarna brydde fruntimren och kvärlom.

Island hände det h. o. m., att gröttrimmen föranledde
svänskap emellan gillesfolket. Några gröttrim och
ramsor, som brukats vid arbetsgillen, följä härmedans

— Denna gröten är kokt för dem som slätt och
stängt, och inte för dem som slätt med rärsan
och hängt.

— Denna gröten är kokt för dem som rärsat
och skrapat, och inte för dem som suttit på
brynnallen och gapat.

— Denna gröten är kokt vid eld och penna,
August vill ha Stina be kvenna.

— Denna gröten är kokt i en potta och inte
i en spann, Lina vill ha Kalle till man.

— Denna gröten är kokt i en gryta och inte
i en häck, den går i dig som i en säck.

- Denna gröten är kokt i en gryta och inte i en spann, är inte Lina Björkman grann?

- En lysen man på logen, en stilla man i skogen men i gräffeket en evig krät, därför rekommenderas du väl.

- Bittida och sent slår din häg efter mat, morgon och afton är du lika lat.

- Det var när far och jag och kinnastu Pelle körde till Häckete gräbbar. Far körde efter, och jag körde bak. Tillet var förnämst? Så kom vi till en by, som hade underlig kläddet. De krakade kräson och hässjade grät och körde välling på en remmadrög.

Senare på kvällen hände det, ifall arbetsgillet hölls vid sommarkid, att ungdomen roade sig med en stunds lekar och dans. För vädret nyläsare eller hade det nyligen

varit begravning på stället, förekom detta ej.
Dansen skedde på lagan och varade till långt
fram på natten. När både karlar och fruntimmer
hade järnsinor under skoklackarna kunde man
dagen efter sopa upp en hel skyffel träflisor,
som slitits bort ur laggolvet. Till musikan hade
man s. k. byspelmän, som trakterade antingen
fiol eller "bälgaspet" (drag-) och ibland även
en triangel. Det var ytterst sällan mer än
en spelman åt gången. Hade det, att någon
musikant ej fanns tillstädes, sjöng man visor
och dansade efter melodien. De danser, som
brukades, voro vals, polkett, "lyska polskan"
eller "pelli katti" (schottis) och "rämpe darra"
eller "musisärkä" (mazurka). Om det ej fanns
någon spelman, gjordes mestadels lekar, såsom
"räva valman", bya bonullsmässa och liknande.

De pojkar, som ej voro danskunniga, roade sig med att dra fingerkrok, "ta nackspänn", "lötta masker", "lötta fjärestötter" och "vespa skänk". De äldre och stadgade karlarna kunde ibland spela tre- eller fyramanna bolor eller fem kort "om sista stock" inne i stugan i lag med husfädern.

Även efter sådana arbetshjälpen, i vilka endast karlar deltog, blev det ofta dans, ty flickorna hade till synna att gå med förningen till gillet. När man på arbetsplatsen fick se den första "grötskärningen" komma gående mot gården, brukade man hurra. Detta upprepades för varje ny grötskärning, som syntes antända.

Deltagarna i ett arbetsgille togo alltid med sig hemifrån behöriga redskap och verktyg, såsom lior, råssor, skärar, skätkärr och stolar, yxor, rivejärn och få vad som påfordrades till

4915

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV 12.

varje slags hjälper.

När man gick till arbetet tog man på sig
helgdayskläder, d. v. s. näst bästa kostymen. Det
ansågs opassande att komma i söndriga eller
"botta" (lagade) kläder.

Ingen annan ersättning än beträkling av
mat och dryck erhöles ej. Detta utgjorde be-
hålningen för arbetet.

Olika slag av arbetsgillen

Efter omfattning och storlek kan man indela arbetsgillena i två grupper: de i vilka hela roden deltog, och de som endast omfattade byn. Till den första gruppen hörde sådana byar, som barvade flera personer för att kunna utföras på dagen. Man sökte i görligaste mån få ett arbete slutfört på en dag. På grund av byarnas litenhet måste man då budda i grannbyarna. Bad man i en by, ansågs det för en skam att ej säga till i de andra, och så ställdes gilltet till med hela roden som deltagare, fast man många gånger kanske kunde nöja sig med mindre. Till den andra gruppen hörde de arbetsgillen av mindre omfattning, vilka kunde utföras på kortare

tid, t. ex. på ett "målabete" (tid mellan två mål-
tider) eller en halv dag. Dessa arbeten hjälptes
"gäringarna" åt med sinsemellan. De mindre
arbetsgillena hade ej den festliga prägel, som ut-
märkte de större hela roten omfattande, och
det var ej ofta det förekom dans och lekar som
avslutning på dem. Ej heller förekom alltså
dittärning av grät som förning. Efter arbets-
dagens slut och sedan man undfågnats med
mat och dryck, skildes man för det mesta åt.

Till den första gruppen hörde för all-
törja med körölen, som voro av olika slag,
följande: Ej hjälps. När någon bonde hade
"satt be" (förlorat genom sjukdom eller olycks-
händelse) sina dragdjur och för den skull
själv ej förmådde köra sin jord, samlades
rotebönderna hos honom och hjälpte hans åkrar

Detta hjälpe hötts an lingen på vären eller hösten.
Kore hjälpe kallades det gille, som hötts, när man
skulle forsla timmer till ett sägnerk. Då man
hade gott och väl en dryg halvmil till närmaste
vattnens äga, måste man vid hus bygge hjälpa var-
andra med körningen. Att kneka den långa
vägen för en körkär ensam förstog ej långt.

En form av körät var Timmerhjälpet, i
vilket deltagarna själva skulle stäppa till
timret. Detta gjordes för det mesta av torpare
och buskslugusittare, som själva ej hade någon
skog. I senare tid brukade även bönder på
skoglösa gårdar bedja om virkes ifall de för-
lorat sina hus genom eldsvåda. Det var vanligt
att giva ett rejält bräd, av vilket blev ett
lagom stort hästbass.

Slätterät. Vid slätterät var det vanligt

att bjuda in hela roten. Såsom inträffande under
sommarens ljufviga tid var detta det gladaste
och festligaste arbetsgillet. Det gjorde nog också
sitt till att det var ett av de få hjälten, där
män och kvinnor arbetade tillsammans. Slätter-
folket förövade alla handa skämsstycken för varandra.
För "rävse käringarna" var det ett ombytt nöje
att "förgöra" liarna för "slättraguftarna" under
middagsrasten. Därvid tillgick så att de drago
en mässingsknapp över eggen på lian, som efter
denna behandling blev stö och ej brukbar
förrän efter en stunds slipning. Slätter-
karlarna i sin tur försökte oförmåkt lossa
knuderna på rävarna eller knacka ur "hissarna"
(gissarna i rävan). På det för det mesta van-
kades ymnigt med brännvin, var det ett högljutt
liv och levere i slätterängen. Ibland kunde

det hända, att värden tog brännvinsloppet med till slätterängen. Under ett slätteröt på 1860-talet hos gästgivaren Karl Jönsson i Lyngsåra hände det h. o. m., att det förekom musik under arbetet. En gästgivarens släkting, som var musiker vid Kronobergs regemente, spelade på blåsinstrument för slätterfolket och det berättades, att den dagen släddes alldeles vanligt mycket.

Brytegitte När en ung bonde, torpare eller backslugusittare ämnade byta upp mark till en ny åker, ställde han till med ett hjälpe, som kallades brytegitte. Detta var också ett arbete, som fordrade många par armar för att något skulle hinna utdrägas på en dag.

Ett hjälpe, som nästan alltid återkom i varje bondehem, var Skättegillet. Husmodern måste ofta till hushållets behov och

lill handduks- och lakansväven, som såldes på
"Seframässe" eller övriga marknader i Tärjö och på
Ljungby marknader. Dessutom hade ju pigan ett
"höralann", och hennes linn brukade förädlas på
samma gång. "Skätkäringarna" höllo till i färduset
eller på logen, och de brukade vanligtvis kappas
om vem som förlust kunde skätkla den vackraste
"höralocken". En "höralock" utgjordes av två
"hännmål" (hand-) och fjugo fyra lockar kallades
för en limme. Efter bryllningen förvarades
linnet i säckar till skätkningen. Den sista
locken i varje säck kallades för "heren" och
fick namn efter någon av pojkarne i roten
eller bland bekantkapskretsen. Allt efter som
lockarna skätkades, sattes nya ut i tur och
ordning. Den "skätkäring", som fick "heren",
blev föremål för de övrigas skämt. Det gavs

akt på om lacken var mjuk och lätt att skakta
eller om den var hårdarbetad och styv. Likadant
sinne lag skulle pojken ha om skäckerskan fick
honem till man. När skäckerskorna var inne
och höll middag och när de skulle gå hem
efter dagens slut brukade hypojerna passa på
och gömma deras skäcksträ och skäckeslorar.

"Skälle-käringarna" fick då som det kallades hålla
"lesegille" till de hittade sina redskap.

Täckegillet var också ett av de hjälpen där
hela roten hjälptes åt.

Ett gille som inte precis kan räknas till
arbetsgillena men som var gemensamt för hela
roten var Sköllegillet. Det var de av skoll-
mästaren utsedda vargskyttarna som ärligen
hade en sammankomst i Brunsbult där de
övade sig i målskjutning. Till skollarna

hade de Nisser i Norra Lada gårdsgård, som
efter långvarig tjänstgöring var alldeles fullsat
med märken efter skott. Skjutövningen avslutades
med ett stadigare s. k. supkalas till vilket del-
tagarna sjutton hade tillsammans pengar.
Sköttgillena upphörde sedan vargarna utrotats,
men de brukades ännu på 1860-talet, gott och
väl ett tiotal år efter det den siste vargen
oskadliggjorts i socknen.

Till de mindre arbetsgillena
kan man räkna de hjälpen som fördrade ett
mindre antal personer för att kunna utföras
på dagen. Man nöjde sig då med att till-
saga "guringarna" och möjligen ibland nära släkt-
ingar i angränsande byar. Vid dessa gillen före-
kom sålun någon sådan festlig avslutning
som vid de större hjälpena såsom dans och

lekar, utan sedan deltagarna undfignas med mat
och dryck, skildes man åt.

Skjivölet räknades till de kvinnliga arbets-
gillena, ty skära såd var det sällan några
karlar ville befatta sig med. Liksom vid skäkt-
ningen förblödde deltagarna i arbetet. "Skjiva-
kärningarna" gingo fram i "änoris", och den som
blev efter med sin än, blev föremål för de
övrigas skämt och spegloror. Det brukade
sägas om denne sen färdige, att denne kommit
på rumpan eller på undantag. En lingsam
flicka, som varit med på ett skjivöl och som
tillfrågades vid hemkomsten, hur dagen förgått,
svarade: "Jo, ja, har skäret unmanlak i römper
hela daen, å di andre ha skrattat, å ja ha
skrattat me."

Ett hjälpe, som till största delen hörde

helt människors åliggande, var däremot Brytegitillet, det gille, vid vilket linet bröts. Det var endast framtagningen av "hinnmälen" ur basten, vilket gjordes av en äldre kvinna, "bastekärningen". Till brytegitillet, som sällan tog en hel dag i anspråk, gick man vanligtvis vid ett eller två tiden på eftermiddagen. Det hörde till vanligheten, att folk, som ej var med på brytegitillet, från närgränsande byar smögo sig till basten i skymningen och tog och gömde brätorna, medan brytefolkets var inne och förplägnades.

Flöttegitillet. (Flytt-) När en ny bonde skulle flytta till byn, var det brukligt, att "gäringarna" körde och hämlade honom och hans husgeråd.

Flyttedagen blevo de endast bjudda på en hel brödsring, bestående av bröd, smör och sovet samt några supar brännvin. Senare tid bjöds även

på kaffe. Kalaset blev några dagar efteråt, när den nye grannen blivit riktigt installerad.

Veahjälpe. Torpare, backstugusittare och brukare av mindre lägenheter, vilka själva ej hade några dragdjur, måste låna till böndernas hjälper, när de skulle fösla hem sin ned.

Övriga tillfällen, som "gåringarna" hjälpte varandra, voro vid Revegille, rönning av potatis till mjöl, Slaktgille, när det slaktades större grisar och nötkreatur. Bröns hjälpe (brand-).

Bränning av fäddor var ett ärligen förekommande arbete, som både män och kvinnor hjälpte till med. Bygegillet höll om kvällarna. Till detta gick byns ungdom, "byke käringar" och "bykelunsar", och de skulle aldrig minst ösa en gryta lut på bykesän vardera.

Ett kvinnornas speciella arbetsgille var

Ostlagillet (yster). Utom "gäringarna" brukade också nära släktingar i andra byar byta mjölk med varandra. Efter förplägnad skunnade en del av kvinnorna, särskilt släktingarna, och hjälpte till med ydningen.

Vid husbygge förekom ett arbetsgille, Spantagille, som inte berörde mer än husfolket och snickarna. Vid spantagille virades en tårkrans, som upphängdes på en lång stång, vilken restes upp mitt i husbygget, så att kransen syns över takstommen.

Oppsillekräddlar. Husets kvinnliga medlemmar brukade ibland andra s. k. uppsillekräddlar, när det bräddkade med spinning och vävning. De fingo då en extra förplägnad, mestadels bestående av "lunnra" (rår), bakade av skalmjöl (korn), mjölk och socker, vilka husmodern sjölv tillagade.